

Türk (we türkmen) medeniyetinde al reňk

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Türk (we türkmen) medeniyetinde al reňk TÜRK KÜLTÜRÜNDE “AL” RENK

Türk kültüründe temel renkleri ifade eden sözcüklerin eski Türk inanç sistemi olan Gök Tanrı inancından kaynaklandığını belirtmek gerekir. Örneğin “Gök”, “Sarı”, “Ak” ve “Kara” renk adlarının hepsi Gök tanrı inancıyla ilgilidir. “Al” renk adının da aynı inanç sisteminden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bir temel renk olarak kabul edilsin veya edilmesin, al renk insan yaşamı için vazgeçilmez olan bütün unsurlarda, ateşin sıcaklığı olan alevde, güneş ışığında ve kanda görülür. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, ortak Türk kültüründe al renk, Tanrısal bir ışık ve ısıdan gelen ve de dokunduğu varlık ve nesneleri dönüştüren bir unsur olarak düşünülmüştür.

Kaşgarlı Mahmud’un ünlü eseri Divanü Lügati’t Türk’te ak renk hakkında şu bilgi verilmektedir: “Hunların sancaklarını yapmak için kullanılan ya da onların atlarının eyer örtüsü olan turuncu renkte, ipeksi süslü bir kumaş. Turuncu renge de al denir” şeklinde tanımlanmaktadır [DLT 2005: 137]. Bunun yanı sıra Divanü Lügati’t Türk’te yer alan, al kelimesiyle ilgili bazı kelimeler ve anlamları şöyledir:

“Al: Hile, dalavere; Al çüvit: Parlak ve kırmızımsı turuncu renk; Alıg: “Kötü” olan herhangi bir şey; Alma: Elma, Türkler aynı anlama gelecek biçimde “almıla”; Alqış: Dua etme; övme; birinin iyiliklerini faziletlerini bir bir sıralama; Altun: Altın; Aluç: Sarı erik, alıç” [DLT 2005: 138-139]

Al renge çok yakın olan ve çok sık olarak al renkle karıştırılan renk ise “Kızıl” renktir. Bu karışıklık hakkında

kısa bilgi vermek gereklidir. Prof. Dr. Reşat Genç, Türk kültüründe renkler hakkında son dönemde yapılmış en önemli bilimsel çalışmalardan biri olan eserinde al ve kızıl renkler arasındaki ilişkiyi Türk kültüründe yerleri bakımından şu şekilde açıklamaktadır; “Türklerde al ile kızıl renkler birbirinden farklı olup, al renk koyu turuncuya yakın, ateş alevi rengine benzer bir renkti. Kızıl ise, açığa yakın parlak kırmızı renk anlamında kullanılıyordu. Ama uzun, tarihi süreç içinde zaman zaman bu renkler birbirlerinin adı ile birbirlerinin yerine de kullanılır hale gelmiştir, Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak onlarda ‘Al Ruhı’ veya ‘Al Ateş’ adları verilen bir ateş tanrısının yahut da hamı (koruyucu) bir ruhun varlığı bilinmektedir” [Genç 2009: 15].

Al ve kızıl renkler arasındaki ilişki ve Türk kültüründeki farklı kullanımları veya birbirinin yerine kullanılma durumları hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi vermek yerinde olacaktır. Farklı renk adları olsa da al ve kızıl renkler daha çok “dişilik” sembolü olarak kullanılmaktadır. Bu durumu “Al ruhu” ile ilgili uğur ve uğursuzluk getirmeye yönelik inanç ve uygulamalarda görmek mümkündür. Kızıl rengin dişilik ifade etmek için kullanımına en belirgin örnek ise Dede Korkut Kitabı içindeki ilk anlatma olan “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” anlatmasında görmek mümkündür [Ergin 1997: 78]. Yine pek çok Türk halk şiirinde “allar giymek” deyiimi veya ifadesi her zaman dişilik (kadınlık) sembolü olarak kullanılmıştır.

Özkul Çobanoğlu, al ruhu ve kadın arasındaki ilişkinin bir inanç olarak adlandırılması gerektiğini ve bunu “Al Dini” olarak adlandırmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Araştırmacıya göre; “Kün ve ay tanrı ve tanrıçanın altında yer aldığı kan, ateş ve güneş kültleriyle özdeşleşen ‘Al tanrı’ hem erkekliği hem de dişiliği olan bir varlık olarak tasavvur edilmiştir Al tanrı inancı bütün Altaylıların dini konumuna yükselmiş ve bugün de Altaylı kavimlerin aralarındaki ‘kut, tör, törü, kam, ham, kami” gibi ortak dini terminolojinin de oluştuğu dönemdir. Umay tanrıça veren bir yaratıcı iken ve

canlılara insanlara kut vermesi esası üzerine teşekkür etmiş olmasına karşılık, Al tanrı verdiği canı alan bir dini anlayış üzerine şekillenmiştir [Çobanoğlu 2012: 982-983].

Al renkli kumaşların ve dokumaların Türk kültüründe ayrıcalık bir renk olarak da kullanıldığı görülür. Orta Asya'dan Anadolu ve Balkanlar'a göç eden Türkmen toplulukların kendi boylarını veya kendi inançlarını göstermek için başlıklarını bir "al bez", "al yazma" ile sardıkları da bilinmektedir. Bu kumaş renginin de daha sonraları "kırmızı" olarak adlandırılmaya başlandığı ve özellikle baş giyimlerini "kırmızı" renkli bir bezle saranların "kırmızıbaş" olarak adlandırıldıklarını da belirtelim. Al rengin "değiştiren ve dönüştüren tanrısal ışık ve ısı" şeklindeki ilk anlamı, rengin koruyucu "Al Ruh" ifade etmek için kullanımı, Hunlar dönemindeki bayrakların rengi olması, daha sonra "kırmızı" renk ile ilişkisi ve her iki rengin de "dişilik" sembolü olarak kullanılması hakkındaki bu genel açıklamalardan sonra, al rengin olumlu ve olumsuz kullanımları hakkında bilgi verelim.

1. Ateş ve Ocağın Koruyucusu "Al Ruh":

Al ruhu eski Türk inanç sisteminden doğmuş ve onların ateş ve ateşin bulunduğu yeri kutsal kabul etmiş olmalarından doğmuş bir kültürle ilişkili olmalıdır. Al Ruh, eski Türk ilahları arasında yer alan koruyucu bir ilah olarak kabul edilmiştir. Bugün yaşayan Türk boyları arasındaki çeşitli inanç ve uygulamalar içinde bu ruhun koruyucu ruh olduğunu gösteren çeşitli unsurlar bulunmaktadır [Bayat 2007: 322; İnan 1998: 263-264].

Al Ruhunun ateş ve ocak ile ilgisini Yakut Türklerinin ateş ve ocak hakkındaki algılarıyla örneklemek mümkündür. Yakut Türkleri Ocak Ruhunu "ak saçlı bir kadın" şeklinde tasavvur ederler. Moğol Buryatlar arasında Al Ruh "Kırmızı elbiseli bir kadın" şeklinde tasavvur edilirken, Altay bölgesinde yaşayan Teleüt Türklerinin kamları; "Yeşil İpekten kaftan giyip, dalgalanan alevler; kırmızı ipekten kaftan giymiş,

dalgаланan alevler!" şeklinde dua etmektedir [Ögel 2002: 517]. Al Ruhı ile ateş arasındaki ilişkiyi gösteren bir başka örmek ise "alaslama" adı verilen uygulamadır. Bu uygulamaya göre, kendisinde günah veya kötölük bulunduğu düşünölen varlık veya canlı ateş ile günah ve kötölüklerden arındırılmaktadır [İnan 1998: 224]. Genel Türk boyları arasında şaman karşılığı olarak kullanılan "Kam" sözü Urahay ve Tuvalar arasında yaygındır. Urahay ve Tuva kamları dualarında; "Kayalık yerlerde yaşayan atlı Sarı Albıstarım, bize yardım et!" şeklinde seslenmektedir. Yine yakut Türkleri arasında aile ocağı "al-ot" sözüyle adlandırılmaktadır. Moğolca'da ateş "gal" kelimesiyle karşılanırken; çeşitli Türk lehçelerinde atas kelimesiyle ilgili olarak kullanılan "alav, yalaz, yalın, yalkın" sözleri de "al" sözünün kök anlamında bulunan ısıyla "değışme ve dönüşme" anlamlarını koruyan sözler olarak değeriendirilmelidir [İnan 1998: 263].

Eski Türk inanç sisteminde ruhlar için bayrak dikme geleneğı vardır. Bu ruhlardan biri kabul edilen ateş ruhu için de bir bayrak dikilmekte ve Altay Türkleri buna "Yalama" adı vermektedir. Al sözünü barındıran bu sözün ve koruyucu ruhla ilişkili bu bayrağın halen Türkiye Cumhuriyeti bayrağının renginde ve onu karşılamak için kullanılan "Albayrak" sözünde korunduğunu belirtelim. (Unutulmamalıdır ki, Türk bayrağının adı hiç bir zaman "kıızıl" veya "kırmızı" renkleriyle adlandırılmamış, her zaman "albayrak" olarak kalmıştır.) Bu bayrağı ifade eden sözünde yukarıda belirtilen al ruhu ve ateş ile ilişkili olduğu, bu bayrağı ifade eden sözün al sözünün kök anlamından doğduğunu belirtelim.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere al renk ile koruyucu al ruhu, ateş ve alev arasındaki ilişki çok açıktır. Bize göre, buradaki koruma fikri ve algısı al sözünün ilk anlamında tasavvur olunan kutsal değıştirici ve dönüştürücü Tanrısal güç, bu gücün sahip olduğu ısı ve ışık veya enerji fikrinden kaynaklanmıştır.

2. Kötü Ruh Adı Olarak Al: Alkarısı, Albastı, Albıs, Albız,

Almıs, Yalmavuz, Yalmaguz:

Al rengin kötü veya olumsuz, şeytani bir ruh adı olarak kullanılması durumuna “al” veya “albastı” birleşik sözünde rastlamaktayız. Özellikle İslamiyet’i kabul eden Türk boyları tarafından “Albastı (Türkiye ve Balkan Türkleri), “Albız (Osmanlı Türkleri), Albarstı, Alvasti, Albosti, Yalmavuz, Yalmaguz (Orta Asya Türkleri). Türk boyları arasındaki halk inanmalarına göre, “alkarısı” veya “albasması” adı verilen bu kötü ruh yeni doğum yapmış kadınlara, loğusalara ve çocuklarına musallat olmakta, onların ciğerlerini yemeye çalışmakta veya kanlarını emerek onları öldürmeye çalışmaktadır. Bu kötü ruhun eski Türk inanç sistemindeki koruyucu ruh al ruhu ile aynı varlık olduğu düşünülürse, eski inanç sistemindeki olumlu ruh, İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemde şeytanileştirilmiş, olumsuz ve kötü bir varlığa dönüştürülerek ondan uzaklaşmaya çalışıldığı açıktır [İnayet 2007: 15-17].

Al rengin anlamında İslamiyet’e geçiş sonrası meydana gelen bu değişime rağmen, al sözünün kökünde bulunan olumlu anlamın ve al ruhunda görülen koruyuculuk anlamının şu sözlerde yaşatılmaya devam ettiği görülür: “Alkamak: Takdis etmek (Altayca, Kırgızca); Alkış: tebci, tebrik (bugünkü Türklerde); Al ot: Aile ocağı ateşi (Yakutlarda); Al Ot: Azametli ateş (Altay kamlarının ilahilerinde); Alas: Alazlama: Ateşle arıglama ayini yapma” [İnan 1998: 265].

3. Yön Adı Olarak Al:

Dünya modelinin yatay düzeyinde Hun döneminde kırmızı renk doğuyu, al renk güneyi, ak renk batıyı, kara renk de kuzeyi göstermiştir. Göktürk yazıtlarından çıkarılan sonuca göre prehistorik çağdan 7. yüzyıla kadar durum fazla değişmemiştir. Orhun-Yenisey yazıtlarında Türklerin oturduğu merkez ve merkeze dost durumda olan doğu kırmızı veya mavi, batı ak, güney doru veya kırmızı, kuzey ise yağsız veya konur renkle sembolize edilmiştir [Bayat 2007a: 71].

Türklerin dört yönü renklerle karşılama fikrinin oldukça eski dönemlere dayandığı açıktır. Dört yönü karşılamada kullanılan renklerden birinin “al” renk olduğu düşünülürse de bunun daha sonraları yaygın olarak kullanılan “kıızıl” renkle yer değiştirdiği görülür.

Sonuç

Türklerin renk adlarının “Tengricilik” veya “Kamlık” inancı olarak adlandırılan eski Türk inanç sisteminden kaynaklandığı açıktır. Eski Türklerin renk tasavvurlarından ve renk adlarından biri de “al” renktir. Al rengin adı olan “al” sözü kutsal olduğu kabul edilen güneş, ateş, ışık ve ısı ile ilişkili olmalıdır. Bu düşünceden hareketle “al” sözünün anlamının “değiştiren ve dönüştüren tanrıdan gelen kutsal ışık ve ısı” olduğu söylenebilir. Bize göre bu kutsal ışık ve ısı varlıkları ve nesneleri değiştirme ve dönüştürme kapasitesine sahiptir. Bu durum “elma/alma” sözünde çok açık bir şekilde gösterilebilir. Bu meyvenin ilk ve olgunlaşmamış durumu için “gök” sözü kullanılmaktadır ki, bu durum onda var olan tanrısal özü ifade etmektedir. Ne zaman ki bu meyveye tanrıdan geldiği kabul edilen kutsal ışık ve ısı ulaşır, işte o zaman meyve olgunlaşır ve “al renge” dönüşür ve “alma/elma” olur.

Al sözü bir kelime kökü olarak pek çok kelimenin üretilmesinde kullanılmıştır. Bu sözlerin pek çoğunda yukarıda bahsettiğimiz değişim ve dönüşüm anlamı mevcuttur. Bu sözlerin çoğu olumlu anlamda kullanılmasına rağmen, İslamiyet’in kabulünden sonra bu sözlerin bazıları olumsuz bir anlam ifade etmeye başlamış olmalıdır. Bir bölge adı olan “Altay” sözünün ve en değerli maden kabul edilen “altun/altın” sözünün de “al” kök anlamıyla ilişkisi mutlaka tartışılmalıdır. Bu iki sözün mutlaka “al” sözünün kök şeklinde var olan tanrısal ısı ve ışıkla değişme ve dönüşme anlamıyla ilişkili olduğu görülecektir. Bu tartışmalarda sadece dille ilgili belgeler değil, halk inanmaları, mitik ve epik anlatımlarla diğer halk bilgisi ve arkeolojik malzemelerin kullanılmasının Türk kültürünün geçmişini aydınlatma ve geleceğini daha iyi anlama ve planlama

bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Prof. Dr. Metin EKİCİ,

Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Halk Bilimi ABD, mekici@yahoo.com

Kaynak: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies 16/2 Kış-Winter 2016

KAYNAKLAR:

- ♦ BALI Muhan [1997]. Ağıtlar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
 - ♦ BAYAT Fuzuli [2007]. Türk Mitolojik Sistemi (Ontoiojik ve Epistemoiojik Bağlamda Türk Mitolojisi). Ankara: Ötüken Neşriyat.
 - ♦ ÇOBANOĞLU Özkul [2012], "Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra ilişkisi." 38. İCANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları Kongresi: Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Ankara: AYK, C. II, ss. 981-986.
 - ♦ ERGİN Muharrem [1997], Dede Korkut Kitabı-I. Ankara: TDK Yay.
 - ♦ GENÇ Reşat [2009], Türk İnanışları İle Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil. Ankara: AKM Yay.
 - ♦ İNAN Abdulkadir [1998], Makaleler ve İncelemeler-1 Ankara: TTK Yay.,
 - ♦ İNAYET Alimcan [2007]. Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Ceimoğuz. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
 - ♦ KAŞGARLI MAEİMÜD [2005], Dîvânü tugâti't-Türk. (Akt. Seçkin Erdi, Serap Tuyba Yurteser). İstanbul: Kabalcı Yay.
 - ♦ ÖGEL Bahaeddin [2002], Türk Mitolojisi-11. Ankara: TTK Yay.
- Taryhy makalalar